

MONIKA M. MAŁKIEWICZ¹
MIROSŁAW PISKOZUB
Instytut Psychologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

RÓŻNE NASILENIE POSTAWY TWÓRCZEJ A KOMPETENCJE SPOŁECZNE I STYLE RADZENIA SOBIE ZE STRESEM U STUDENTÓW PIERWSZEGO ROKU

**The different levels of creative attitudes versus social competences
and coping with stress style among academic youth**

Abstract

The aim of the study was to investigate the relationship between different intensity of creative attitudes and the level of social competences and coping with stress style among first-year students. The theoretical basis was the Stanislaw Popek Theory of Creative Attitudes, Anna Matczak Theory of Social Competences and N.S. Endler and J.D. Parker Theory of Coping with Stress Style. There were 130 students evaluated by Creative Behaviour Questionnaire KANH by S. Popek, Social Competences Inventory KKS by A. Matczak and Stress Coping Strategies Questionnaire CISS by N.S. Endler and J.D. Parker, in Polish adaptation by Szczepaniak, Wrześniewski. It was found that, there are differences in social competence levels and coping style among participants with different intensity of creative attitude. In general, creative people have higher social skills than the people with imitative attitudes. They have higher scores in KKS Inventory than once with imitative attitudes in the following scales: social exposure situations behavior (ES), situations requiring assertive behavior (A) and in the overall result (WL). Also people with medium intensity of creativity have higher social competences than those with imitative attitudes. Participants with creative attitudes are more problems oriented than people with imitative attitudes and with medium level of creativity. They also have lower scores in CISS Questionnaire, in scales: emotion-focused coping, avoidance-focused coping, including involving into substitute activities, like watching TV or playing computer games.

Key words: creativity, social competences, coping with stress style

---

¹ Adres do korespondencji: malkiewicz.monika@wp.pl

1. WPROWADZENIE

Psychologia twórczości jest nieustannie rozwijającą się dziedziną nauki. Dotąd pojęcie twórczości kojarzyło się jedynie z wytwarzaniem nowych i wartościowych rzeczy, idei, czy pomysłów. Natomiast, psychologia twórczości zajmowała się głównie twórcami o wybitnych zdolnościach, które to przejawiały się w ich niezwykle wartościowych dla kultury i cywilizacji dziełach. Obecnie, obok elitarnego podejścia do twórczości, rozwija się podejście egalitarne. Definiuje ono twórczość jako cechę indywidualną człowieka, która przejawia się w życiu codziennym. Mówiąc o osobach twórczych mamy na myśli ludzi o aktywnym stosunku do rzeczywistości, kreatywnie rozwiązujących problemy, otwartych na zmiany i przekraczających własne granice, czyli dążących do swojego rozwoju (por. Nęcka, 2005; Bernacka, 2004; Kuśpit, 2004).

Co ciekawe, badania prowadzone w podejściu egalitarnym, a więc te, które zakładają że twórczość jest podstawową właściwością każdej jednostki, opisują przede wszystkim (a może nawet – jedynie) osoby o maksymalnym natężeniu cech twórczych i porównują je z osobami odtwórczymi. Badani biorący udział w tych analizach nie są twórcami w rozumieniu elitarnym. Badacze koncentrują swoje wysiłki na opisie jednostek skrajnie twórczych (kreatywnych) i skrajnie odtwórczych (zachowawczych), pomijając grupę osób znajdującą się pomiędzy nimi, a które charakteryzują się średnim nasileniem cech twórczych. Autorzy niniejszego artykułu postanowili włączyć do analiz także tę ostatnią grupę. Jest to możliwe dzięki przyjęciu definicji postawy twórczej za Popkiem (2000), jako że umieszcza on tę zmienną na kontinuum, którego przeciwne bieguny opisują maksymalne nasilenie, z jednej strony cech twórczych, zaś z drugiej – odtwórczych. Dzięki temu, można wyróżnić trzy grupy osób o różnym nasileniu cech twórczych, i sprawdzić, czy istnieją między nimi istotne różnice w funkcjonowaniu w sytuacjach wymagających specyficznych kompetencji społecznych i zaradczych. Takie ustalenia mogą przyczynić się do pełniejszego opisywania rzeczywistości w przyszłych badaniach, podejmujących tematykę twórczości w podejściu egalitarnym.

Szersze rozumienie terminu twórczości zaowocowało badaniami między innymi nad efektywnością funkcjonowania osób kreatywnych w sytuacjach społecznych. Relacje intymne, wystąpienia publiczne czy sytuacje wymagające obrony własnego zdania wymagają od jednostki specyficznych kompetencji społecznych. Doniesienia z dotychczasowych badań niosą ze sobą wiele niejasności dotyczących radzenia sobie osób kreatywnych w takich sytuacjach (Kuśpit, 2004). Poniżej przybliżono rozumienie twórczości Popka oraz badania traktujące o twórczości, kompetencjach społecznych oraz radzeniu sobie ze stresem.

S. Popek (2000, 2001), przykładowo, mówi o dwóch skrajnych sposobach funkcjonowania społecznego, które różnicuje dążenie do konformizmu. Autor ten dzieli ludzi na zachowawczych i twórczych. Osoby z pierwszej grupy cechuje właśnie konformizm, funkcjonowanie zgodne z oczekiwaniami innych, ze stereotypami, normami i obyczajami społecznymi. Zaś osoby bardziej twórcze zmierzają ku samostereowności, a narzucone im sztywne zasady społeczne powodują w nich frustrację – co za tym idzie – dążą do zmian i reorganizacji zastanego porządku. Popek

mówi o osobowości nonkonformistycznej, jako sprzyjającej rozwijaniu kreatywności człowieka w sferze poznawczej i jego zachowaniu.

Nonkonformizm i zachowania heurystyczne, zdaniem tego autora (Popek, 2000), są składowymi postawy twórczej. Jako ich przeciwieństwo wymienia on konformizm i zachowania algorytmiczne. Zaś wszystkie te dymensje umieszcza na kontinuum, którego skrajne krańce oznaczają maksymalne natężenia – z jednej strony konformizmu, z drugiej nonkonformizmu. Podobnie rzecz ma się w odniesieniu do heurystyki i algorytmu.

Nasilenie postawy twórczej – umiejscowienie na kontinuum między konformizmem a nonkonformizmem oraz między zachowaniami heurystycznymi a algorytmicznymi, będzie więc miało znaczący wpływ na efektywność zachowań w różnych sytuacjach społecznych oraz na podejmowane strategie zaradcze w sytuacji stresu.

Osoby twórcze, będą lepiej radziły sobie w sytuacjach wymagających asertywności, na co wskazują wyniki badań Strzałeckiego (1969). Píše on, że nonkonformizm oznacza niezależność od autorytetów, oraz świadczy o odwadze w przeciwstawianiu się naciskom zewnętrznym, takim jak presja społeczna. Nie jest jednak równoznaczny z wrogością wobec innych ludzi. „Siła ego” (jeden z pięciu czynników Modelu Twórczego Zachowania A. Strzałeckiego), wskazuje natomiast na podejmowanie działań zaradczych skoncentrowanych na problemie. Według Strzałeckiego (2003) osoby, które cechuje „siła ego” charakteryzują się umiejętnością przewycięzania trudności, samodzielnością w radzeniu sobie, a także koncentracją na problemach, mimo barier, które utrudniają ich rozwiązanie.

R. Bernacka (2004) opisuje osoby nonkonformistyczne jako dobrze radzące sobie w sytuacjach stresu oraz sytuacjach społecznych. Dodaje, że są one otwarte na nowe doświadczenia. Owa otwartość koreluje dodatnio z zadaniowym stylem radzenia sobie (Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak, 2007). Nie stwierdzono jednak związku między otwartością na doświadczenie a kompetencjami społecznymi (Matczak, 2007).

W swoich badaniach M. Kuśpit (2004) wskazuje na dodatnią korelację między postawą twórczą a ogólnym wskaźnikiem kompetencji społecznych. Ponadto osoby twórcze, sprawniej niż osoby odtwórcze, funkcjonują w sytuacjach ekspozycji społecznej. Zaś osoby odtwórcze lepiej radzą sobie w bliskich relacjach interpersonalnych. Według autorki zachowania asertywne wiążą się z nonkonformizmem, z zachowaniami algorytmicznymi oraz heurystycznymi.

D. Kusá (2000) weryfikując związek twórczości z kompetencjami społecznymi wykazała, że badani uczniowie z wysokimi wynikami w skali twórczości znacznie lepiej interpretowali interpersonalne znaczenia zawarte w przysłowiaach, co wskazuje na potencjalnie wyższe kompetencje społeczne. Podobne wyniki uzyskała M. Jurčová (1999), która stwierdziła istotny udział twórczych zdolności poznawczych w umiejętnościach społecznych studentów.

Wyniki analiz, jakich dokonała A. Tychmanowicz (2009) mówią, że im wyższy poziom kolektywizmu, tym większe nasilenie konformizmu, czyli podporządkowywania się, zależności i uległości. Oznaczałoby to traktowanie celów grupy jako ważniejszych niż własne. Pośrednio można wnioskować, że osoby takie nie będą

asertywne i z łatwością będą rezygnowały z realizacji własnych celów. Rozumienie kolektywizmu autorka przyjmuje za Adamską (1997).

R. Bernacka (2009) opisała różnice pomiędzy konstruktywnymi (twórczymi) a pozornymi (nietwórczymi) nonkonformistami. Według niej „konstruktywni nonkonformiści charakteryzują się intuicyjnością, wyższym poziomem potrzeby poznawczej i tworzenia. Mniej typowe dla nich są potrzeby bezpieczeństwa oraz usprawiedliwiania siebie” (s. 182). Częściej też prezentują zachowania heurystyczne niż algorytmiczne.

Obraz osoby twórczej, jej stylu radzenia sobie ze stresem oraz kompetencji społecznych, nie jest jednoznaczny. Popek (2003) wskazuje, że osoby twórcze są skłonne do dezintegracji emocjonalnej, okresowej depresji, przejawiają czasami zahamowania w sytuacjach społecznych, mają silną potrzebę samotności i jednocześnie wysoki poziom empatii. Charakteryzują się one silną motywacją poznawczą i działaniową, przejawiają konstruktywny nonkonformizm (potrzebę niezależności i przekształcania otaczającej je rzeczywistości), są tolerancyjne w stosunku do innych ludzi, ale krytycznie nastawione do otoczenia. Cechuje je także zdolność do akceptowania konfliktów i napięć społecznych, wysoka odporność na stres i odporność w sytuacjach niepowodzeń (por. Popek, 2003, s. 49-52).

Bardzo istotne w opisie funkcjonowania osobowości twórczej są odkrycia naukowców z kalifornijskiego ośrodka IPAR (*Institute for Personality Assessment and Research*), którzy należą do pionierów badań nad twórczością rozumianą szerzej niż jako tylko zjawisko intelektualne. Zwrócili oni uwagę na takie dyspozycje osób twórczych jak to, że są niezależni, nonkonformistyczni, otwarci na nowe doświadczenia i nie cofają się przed ryzykiem (Simonton, 2000, s. 153). Ponadto wyniki badań prowadzonych przez IPAR wskazują na paradoksalny obraz właściwości osobowości twórczej – osoby twórcze charakteryzuje wysoka pobudliwość i nadwrażliwość, ale w odróżnieniu od neurotyków, nie są chwiejni i lękowi, ponieważ zachowują obiektywną ocenę rzeczywistości, przejawiają dużą siłę ego i umiejętnie znoszą emocjonalne koszty twórczości (Tokarz, 2005, s. 48).

Niektóre badania wskazują na trudności jednostek twórczych w tworzeniu relacji interpersonalnych oraz na słabe przystosowanie do wymagań otoczenia. Doniesienia te odnoszą się jednak przede wszystkim do artystów i naukowców (Feist, 1999). C. Martindale (1989) stwierdził, że artyści przejawiają skłonność do okresowej apatii i abulii. Natomiast badania A.M. Ludwiga (za: Feist, 1999) donoszą, że profesjonalni artyści są bardziej predysponowani do różnych form psychopatologii niż przedstawiciele innych 17 zawodów. Taki obraz osoby twórczej sugerowałby, że osoby twórcze preferują strategie zaradcze skoncentrowane na emocjach. Profesjonalni artyści są jednak specyficzną grupą badanych umiejscowioną w podejściu elitarnym. Zaś poniższe opracowanie odnosi się do podejścia egalitarnego. Dane z badań empirycznych dotyczących psychologii twórczości często pozostają ze sobą w sprzeczności, co stanowi przesłankę do dalszych badań w tej dziedzinie.

2. CEL PRACY I HIPOTEZY BADAWCZE

W niniejszym artykule skupiamy się na związku pomiędzy różnym natężeniem postawy twórczej (od postawy skrajnie odtwórczej do skrajnie twórczej) a kom-

petencjami społecznymi i stylami radzenia sobie ze stresem. Celem badań było określenie różnic pomiędzy osobami reprezentującymi różne postawy twórcze w zakresie stosowanych przez nie stylów radzenia sobie ze stresem i ich kompetencji społecznych. Podjęto tu próbę sprawdzenia czy postawa twórcza (skrajnie twórcza, pośrednia i skrajnie odtwórcza) istotnie różnicuje stosowane style radzenia sobie i kompetencje społeczne w badanej grupie.

W oparciu o dotychczasową wiedzę i przytoczone powyżej wyniki badań nad kreatywnością, stylami radzenia sobie ze stresem oraz kompetencjami społecznymi, sformułowano następujące hipotezy:

H.1. Istnieje związek między nasileniem postawy twórczej a kompetencjami społecznymi jednostek. Osoby twórcze charakteryzują się wyższym poziomem kompetencji społecznych niż osoby o postawie odtwórczej czy pośredniej. Osoby o postawie pośredniej w zakresie twórczości charakteryzują się wyższym poziomem kompetencji społecznych niż osoby o postawie odtwórczej.

H.2. Istnieje związek między nasileniem postawy twórczej a stosowanym stylem radzenia sobie ze stresem. Osoby twórcze stosują częściej styl radzenia sobie skoncentrowany na problemie niż osoby o postawie pośredniej i odtwórczej. Osoby o postawie pośredniej częściej stosują styl skoncentrowany na problemie niż osoby o postawie odtwórczej. Osoby odtwórcze częściej stosują styl radzenia sobie skoncentrowany na emocjach niż osoby o postawie twórczej i pośredniej. Zaś osoby odtwórcze stosują styl skoncentrowany na unikaniu częściej niż osoby twórcze i pośrednie.

3. BADANE OSOBY I PRZEBIEG BADAŃ

W badaniu uczestniczyło 130 osób. Wszyscy badani byli studentami pierwszego roku dziennikarstwa oraz teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Badania odbywały się w dwóch grupach, w tym samym czasie. Każda z grup liczyła około 60 osób. Osoby badane otrzymywały indywidualnie kwestionariusze CISS, KKS oraz KAHN, a następnie odpowiadały na pytania podkreślając odpowiednią cyfrę.

Do analiz statystycznych włączono tylko kompletnie wypełnione kwestionariusze, i tak w dalszych rozważaniach wzięto pod uwagę wyniki 121 osób, wśród których było 50 mężczyzn i 71 kobiet. Średni wiek badanych wynosił 20,31 lat.

4. ZASTOSOWANE METODY

Zmienną niezależną jest postawa twórcza, której rozumienie przyjęto za Popkiem (2000). Autor ten twierdzi, że konformizm i nonkonformizm, oraz zachowania heurystyczne i algorytmiczne, można przedstawić na kontynuum, którego bieguny stanowią ekstremalne nasilenie danej właściwości. Jednostka może więc funkcjonować bardziej twórczo lub bardziej odtwórczo. Co za tym idzie, można wyodrębnić trzy grupy osób, zróżnicowanych pod względem natężenia postawy twórczej. Jedną grupę stanowią „osoby skrajnie twórcze”, drugą – „odtwórcze”, zaś na trzecią składają się „osoby pośrednie”, które znajdują się po środku kontynuum twórczość – zachowawczość (odtwórczość). Można o tych osobach powiedzieć, że nie są one ani skrajnie twórcze, ani skrajnie zachowawcze (Popek, 2000). Jednocześnie

są grupą najczęściej pomijaną w analizach statystycznych. Dlatego uznano jej wyniki za najbardziej interesujące i podjęto wysiłek sprawdzenia, czy istnieją statystycznie istotne różnice w zakresie wybranych zmiennych między tą grupą a osobami twórczymi i odtwórczymi.

W dalszej części artykułu grupa osób o skrajnie twórczej postawie będzie nazywana grupą osób o postawie twórczej, zaś grupę o postawie skrajnie odtwórczej będziemy grupą osób odtwórczych (Popek, 2000).

Do zbadania postawy twórczej zastosowano Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH opracowany przez S. Popka (2000). Kwestionariusz zawiera 60 stwierdzeń, wchodzących w skład czterech podskal: Konformizm (K), Nonkonformizm (N), Zachowania algorytmiczne (A) i Zachowania heurystyczne (H). Podskale Konformizm i Zachowania algorytmiczne mierzą zachowania odtwórcze, zaś Nonkonformizm i Zachowania heurystyczne – zachowania twórcze. Ponadto Nonkonformizm i Konformizm należą do sfery poznawczej, a Zachowania algorytmiczne i heurystyczne do sfery emocjonalno-motywacyjnej. Obie sfery autor przedstawia jako kontinuum od niskiego do bardzo wysokiego nasilenia. Sferę poznawczą przedstawia jako „kontinuum zachowania się – od algorytmicznego do heurystycznego, natomiast sfera motywacyjno-emocjonalna przez kontinuum – od konformizmu do nonkonformizmu” (Popek, 2000). Rzetelność kwestionariusza KANH jest zadowalająca. „W analizie mocy dyskryminacyjnej pozycji kwestionariusza posłużono się współczynnikami korelacji dwuseryjnej, których użycie przy technice wzoru Spearmana-Browna sugeruje J. Brzeziński (Popek, 2000, s. 31). Współczynnik rzetelności dla skali Konformizm-Nonkonformizm wynosi $r_{bi} = 0,87$, zaś dla skali Zachowania Algorytmiczne-Heurystyczne $r_{bi} = 0,83$ (Popek, 2000).

Za zmienną zależną przyjęto kompetencje społeczne, definiowane jako „złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach, nabywane przez jednostkę w toku treningu społecznego” (Maczak, 2007, s. 7) oraz styl radzenia sobie ze stresem, rozumiany jako względnie trwała dyspozycja jednostki do określonego zmagania się w sytuacji stresu (Szczepaniak, Wrześniewski, 1996).

Aby zmierzyć kompetencje społeczne użyto Kwestionariusza Kompetencji Społecznych KKS A. Maczak (2001). Zbudowany jest on z 90 pozycji, z czego 60 jest diagnostycznych. Kwestionariusz zawiera trzy skale: Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach intymnych (I), Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej (ES), Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach wymagających asertywności (A) oraz Wynik łączny (WŁ). Trafność i rzetelność KKS są zadowalające. Współczynnik α Cronbacha dla poszczególnych skal waha się od 0,74 do 0,91, zaś dla wyniku łącznego od 0,93 do 0,95 (por. Maczak, 2007).

Styl radzenia sobie ze stresem określono za pomocą Kwestionariusza Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS N.S. Endlera i J.D.A. Parkera, w polskiej adaptacji (Szczepaniak, Wrześniewski, 1996). Kwestionariusz składa się z 48 pozycji, opisujących ludzkie zachowania w sytuacjach stresowych. Zawiera on trzy skale, badające style radzenia sobie ze stresem: Styl skoncentrowany na zadaniu

(SSZ), Styl skoncentrowany na emocjach (SSE), oraz Styl skoncentrowany na unikaniu (SSU). Ostatni styl obejmuje dwie podskale: Angażowanie się w czynności zastępcze (ACZ) i Poszukiwanie kontaktów towarzyskich (PKT). Polska adaptacja Kwestionariusza CISS ma zadawalającą trafność i rzetelność – α Cronbacha dla poszczególnych skal waha się do 0,71 do 0,89 (por. Wrześniewski, 2000).

5. WYNIKI BADAŃ

W pierwszej części analiz – spośród osób, które kompletnie wypełniły wszystkie kwestionariusze – badacze wyselekcjonowali trzy grupy zróżnicowane pod względem nasilenia postawy twórczej.

Do pierwszej grupy zaliczono 41 osób (22 kobiet i 19 mężczyzn), które otrzymały wysokie wyniki w skali zachowań heurystycznych i nonkonformistycznych oraz niskie wyniki w skali zachowań algorytmicznych i konformistycznych (N+H postawa twórcza). Niniejszą grupę badanych nazwano „grupą o postawie twórczej”, gdyż ich wyniki świadczyły o wysokim nasileniu właśnie takiej postawy.

Drugą grupę stanowiło 43 studentów (28 kobiet i 15 mężczyzn), którzy otrzymali wysokie wyniki w skali zachowań algorytmicznych i konformistycznych oraz niskie w skali zachowań heurystycznych i nonkonformistycznych (K+A postawa odtwórcza). Badani ci zostali określani mianem „grupy o postawie odtwórczej”.

Do trzeciej grupy włączono 37 studentów (21 kobiet i 16 mężczyzn), którzy otrzymali wyniki średnie, a więc nie można było ich określić jako osoby twórcze, ani jako osoby odtwórcze. Grupę tych osób nazwano „grupą osób o postawie pośredniej”.

Przeprowadzone analizy statystyczne wykazały, że postawa twórcza istotnie różnicowała osoby badane. Co więcej, okazało się, że istnieją statystycznie istotne różnice między trzema grupami badanych, o różnym natężeniu postawy twórczej, w zakresie poszczególnych *wymiarów* tej postawy (publikacja w przygotowaniu). W związku z tym, można było przystąpić do weryfikacji postawionych w artykule hipotez badawczych, i sprawdzić czy i jak wyodrębnione grupy będą różnić się w zakresie stosowanych stylów radzenia sobie ze stresem i kompetencji społecznych.

Średnie wyniki oraz odchylenia standardowe, obliczone w oparciu o rezultaty jakie uzyskiwali badani z poszczególnych grupach, w skalach kwestionariusza KKS i CISS zawiera tabela 1.

Na podstawie wyniku testu normalności Kołmogorowa-Smirnowa ustalono, że rozkłady wyników w badanych grupach nie różnią się istotnie od rozkładu normalnego. Zatem, w dalszych analizach zastosowano testy parametryczne. Sprawdzone także, czy spełnione jest założenie o jednorodności wariancji w każdej z badanych grup. Test Leven’a wskazał, że różnice między wariancjami w porównywanych grupach nie są istotne statystycznie, co obrazują tabele 2 i 4.

Tabela 1. Statystyki opisowe badanych grup

	Grupa osób twórczych (N=41)		Grupa osób twórczo-odtwórcza (pośrednia) (N=37)		Grupa osób odtwórczych (N=43)		Ogółem (N=121)	
	X	SD	X	SD	X	SD	X	SD
I	43,61	5,11	45,35	4,97	43,47	6,36	44,09	5,56
ES	56,63	7,18	56,24	6,51	51,07	8,38	54,54	7,82
A	48,90	7,27	49,78	7,40	45,67	7,48	48,02	7,54
WŁ	179,78	19,23	184,27	18,35	170,35	21,13	177,80	20,36
SSZ	62,71	6,42	58,97	7,92	57,05	8,77	59,55	8,08
SSE	43,73	9,57	45,51	11,67	52,05	10,32	47,23	11,05
SSU	43,46	11,30	46,89	9,81	49,37	11,70	46,61	11,20
ACZ	17,85	6,49	20,00	6,82	22,77	7,42	20,26	7,18
PKT	16,85	4,32	17,78	3,75	17,19	4,51	17,26	4,20

* $p < 0,05$ (test dwustronny); KKS – Kwestionariusz Kompetencji Społecznych Matczak; I – Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach intymnych; ES – Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej; A – Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach wymagających asertywności; WŁ – Wyniki łączny. CISS – Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych Endlera i Parkera; SSZ – Styl skoncentrowany na zadaniu; SSE – Styl skoncentrowany na emocjach; SSU – Styl skoncentrowany na unikaniu; ACZ – Angażowanie się w czynności zastępcze; PKT – Poszukiwanie kontaktów towarzyskich.

Tabela 2. Różnice między grupą osób o postawie twórczej, nietwórczej i pośredniej w zakresie kompetencji społecznych

Grupa osób twórczych, Grupa osób twórczo- -odtwórczych, Grupa osób odtwórczych			Analiza wariancji ANOVA					Test Leven'a	
			Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	p	F	p
Kompetencje społeczne	I	Między grupami	85,114	2	42,557				
		Wewnątrz grup	3630,886	118	30,770	1,383	0,255	1,846	0,16
		Ogółem	3716,000	120					
	ES	Między grupami	804,969	2	402,484				
		Wewnątrz grup	6537,114	118	55,399	7,265	0,001*	1,304	0,28
		Ogółem	7342,083	120					
	A	Między grupami	383,604	2	191,802				
		Wewnątrz grup	6435,322	118	54,537	3,517	0,033*	0,001	1,00
		Ogółem	6818,926	120					
	WŁ	Między grupami	4097,151	2	2048,575				
		Wewnątrz grup	45666,089	118	387,001	5,293	0,006*	0,615	0,54
		Ogółem	49763,240	120					

* $p < 0,05$ (test dwustronny); Kompetencje społeczne Matczak; I – Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach intymnych; ES – Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej; A – Kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach wymagających asertywności; WŁ – Wyniki łączny.

Celem zweryfikowania hipotez postawionych w niniejszym artykule, przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji F w obrębie skal kwestionariusza KKS i CISS. Na podstawie wyników ANOVA'y, które zawarte są w tabelach 2 i 4, stwierdzono że efekt główny czynnika „postawa twórcza” jest istotny statystycznie. Co oznacza, że poziom kompetencji społecznych oraz styl radzenia sobie ze stresem wśród badanych osób różni się w zależności od tego, jaką postawę twórczą reprezentują.

Badani przynależący do grupy osób o postawie wysoce twórczej, odtwórczej bądź pośredniej, różnią się pod względem posiadanych kompetencji społecznych (tabela 2). Różnice te widoczne są w zakresie kompetencji warunkujących efektywność w sytuacjach ekspozycji społecznej (ES) ($F(2,118) = 7,27; p < 0,001$) i asertywności (A) ($F(2,118) = 3,52; p < 0,033$), a także wyniku łącznego, świadczącego o ogólnym poziomie kompetencji społecznych WŁ ($F(2,118) = 5,29; p < 0,006$). Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między grupami w skali I.

Podsumowując, można przyjąć prawdziwość hipotezy 1 dotyczącej różnic między badanymi grupami w zakresie kompetencji społecznych w sytuacjach ekspozycji społecznej i wymagających asertywności. Jeżeli zaś chodzi o kompetencje warunkujące efektywność w sytuacjach intymnych, nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między badanymi grupami osób o różnych postawach twórczych.

Aby zbadać powyższe różnice między badanymi osobami o odmiennych postawach twórczych w zakresie kompetencji społecznych dokonano porównań wielokrotnych. W tym celu, zastosowano test *post hoc* – Najmniejszej Istotnej Różnicy (NIR). Wyniki w badanych grupach prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Różnice między poszczególnymi postawami twórczymi w zakresie kompetencji społecznych

Test NIR					
TYP (I-J)	TYP (I-J)	Różnica średnich			
		(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)
		I	ES	A	WŁ
T	P	-1,7416	0,3909	-0,8814	-4,4898
T	O	0,1447	5,5644*	3,2280*	9,4317*
O	P	-1,8863	-5,1735*	-4,1094*	-13,92143*

* $p < 0,05$ (test dwustronny); T – postawa twórcza (N=41); P – postawa pośrednia (N=37); O – postawa odtwórcza (N=43)

Powyższa tabela (3) pokazuje różnice między grupami w zakresie kompetencji społecznych. Wyniki w niej zawarte wskazują na odmienny poziom kompetencji warunkujących efektywność zachowania w sytuacji ekspozycji społecznej (ES) między grupami osób o postawie twórczej i odtwórczej, oraz między grupami osób o postawie odtwórczej i pośredniej. Osoby odtwórcze uzyskiwały niższe wyniki w skali ES niż osoby twórcze ($t = 5,57; p < 0,05$) i niż osoby pośrednie ($t = -5,17; p < 0,05$). W zakresie kompetencji warunkujących efektywność w sytuacjach wymagających zachowań asertywnych (A), osoby o postawie odtwórczej

uzyskiwały niższe wyniki niż osoby twórcze ($t = 3,23$; $p < 0,05$) i niż osoby pośrednie ($t = -4,11$; $p < 0,05$). Wynik łączny (WŁ), świadczący o ogólnym poziomie kompetencji społecznych, różnicuje badanych tak, że osoby odtwórcze uzyskiwały w skali WŁ niższe wyniki niż osoby twórcze ($t = 9,43$; $p < 0,05$) i osoby o postawie pośredniej ($t = -13,92$; $p < 0,05$). Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic pomiędzy badanymi grupami o różnym nasileniu postawy twórczej w zakresie kompetencji sprzyjających radzeniu sobie w sytuacjach intymnych (I).

Wyniki analiz statystycznych, weryfikujące hipotezę drugą, zawiera tabela 4. Jak zauważono powyżej, wyniki testu Leven'a nie są istotne. Analiza wariancji ANOVA, wskazuje natomiast na istotne statystycznie różnice między badanymi grupami. W zależności od przynależności do grupy osób o postawie twórczej, odtwórczej bądź pośredniej, badani różnią się pod względem stosowanych stylów radzenia sobie ze stresem.

Tabela 4. Różnice między grupą osób o postawie twórczej, nietwórczej i pośredniej w zakresie stylów radzenia sobie ze stresem

Grupa osób twórczych, Grupa osób twórczo- odtwórczych, Grupa osób odtwórczych			Analiza wariancji ANOVA				Test Leven'a		
			Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	p	F	p
Style radzenia sobie ze stresem	SSZ	Między grupami	690,533	2	345,267	5,705	0,004*	1,478	0,23
		Wewnątrz grup	7141,368	118	60,520				
		Ogółem	7831,901	120					
	SSE	Między grupami	1608,322	2	804,161	7,278	0,001*	1,003	0,37
		Wewnątrz grup	13037,199	118	110,485				
Ogółem		14645,521	120						
SSU	Między grupami	736,935	2	368,485	3,037	0,052	1,034	0,36	
	Wewnątrz grup	14317,809	118	121,337					
	Ogółem	15054,744	120						
ACZ	Między grupami	510,261	2	255,131	5,305	0,006*	0,505	0,60	
	Wewnątrz grup	5674,796	118	48,091					
	Ogółem	6185,058	120						
PKT	Między grupami	17,154	2	8,577	0,481	0,619	1,036	0,36	
	Wewnątrz grup	2103,904	118	17,830					
	Ogółem	2121,058	120						

* $p < 0,05$ (test dwustronny); Style radzenia sobie w sytuacjach stresowych Endlera i Parkera; SSZ – Styl skoncentrowany na zadaniu; SSE – Styl skoncentrowany na emocjach; SSU – Styl skoncentrowany na unikaniu; ACZ – Angażowanie się w czynności zastępcze; PKT – Poszukiwanie kontaktów towarzyskich.

Różnice te widoczne są w zakresie stylu skoncentrowanego na problemie (SSZ) ($F(2,118) = 5,71$; $p < 0,004$), stylu skoncentrowanego na emocjach (SSE) ($F(2,118) = 7,28$; $p < 0,001$), i angażowaniu się w czynności zastępcze (ACZ) ($F(2,118) = 5,31$; $p < 0,006$). Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między grupami w skalach SSU i PKT.

Podsumowując, można przyjąć prawdziwość hipotez dotyczących różnic między badanymi grupami w zakresie radzenia sobie skoncentrowanego na problemie, na emocjach oraz angażowaniu w czynności zastępcze, a także w zakresie kompetencji społecznych w sytuacjach ekspozycji społecznej i wymagających asertywności. Jeżeli zaś chodzi o styl radzenia sobie skoncentrowany na unikaniu, w tym poszukiwaniu kontaktów towarzyskich, nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między badanymi grupami osób o różnych postawach twórczych.

Różnice między badanymi grupami, o odmiennych postawach twórczych, w zakresie stosowanych stylów radzenia sobie ze stresem, zbadano dokonując porównań wielokrotnych. Zastosowano test *post hoc* – Najmniejszej Istotnej Różnicy (NIR). Wyniki w badanych grupach zawiera tabela 5.

Tabela 5. Różnice między poszczególnymi postawami twórczymi w zakresie stosowanych stylów radzenia sobie ze stresem

Test NIR						
TYP (I-J)	TYP (I-J)	Różnica średnich				
		(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)
		SSZ	SSE	SSU	ACZ	PKT
T	P	3,7344*	-1,7818	-3,4285	-2,14634	-0,9301
T	O	5,6608*	- 8,3148*	-5,9087*	- 4,9138*	-0,3324
O	P	-1,9265	6,5330*	2,4802	2,7675	-0,5978

* $p < 0,05$ (test dwustronny); T – postawa twórcza (N=41); P – postawa pośrednia (N=37); O – postawa odtwórcza (N=43)

Jak wskazują wyniki zawarte w tabeli 5, osoby twórcze różnią się istotnie od osób o średnim i niskim poziomie twórczości w stosowaniu stylu skoncentrowanego na zadaniu (SSZ). Osoby o wysokim poziomie kreatywności miały wyższe wyniki w skali SSZ w stosunku do osób o średnim poziomie twórczości ($t = 3,74$; $p < 0,05$) oraz do osób o niskim poziomie twórczości ($t = 5,66$; $p < 0,05$). Uzyskiwały także niższe wyniki w odniesieniu do wyników osób o postawie odtwórczej w skalach SSE ($t = -8,32$; $p < 0,05$), SSU ($t = -5,91$; $p < 0,05$) i ACZ ($t = -4,91$; $p < 0,05$). Z kolei osoby o postawie odtwórczej uzyskiwały wyższe wyniki w stosowaniu stylu skoncentrowanego na emocjach (SSE) od osób o postawie pośredniej ($t = 6,53$; $p < 0,05$). Nie odnotowano żadnych statystycznie istotnych różnic między grupami w zakresie poszukiwania kontaktów towarzyskich (PKT).

6. DYSKUSJA WYNIKÓW I WNIOSKI

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na istotny statystycznie związek między nasileniem postawy twórczej a kompetencjami społecznymi i stylami radzenia sobie ze stresem.

Istotna statystycznie różnica między badanymi grupami w zakresie kompetencji społecznych zaznaczyła się w sytuacjach wymagających zachowań asertywnych i ekspozycji społecznej, oraz w wyniku łącznym – świadczącym o ogólnym poziomie kompetencji społecznych, mierzonym Kwestionariuszem KKS (H1). Wyższe

kompetencje w sytuacjach ekspozycji społecznej posiadały osoby o postawie twórczej i pośredniej, z tym że między grupą osób twórczych i pośrednich nie odnotowano statystycznie istotnych różnic. Posiadają one jednak wyższe kompetencje niż osoby odtwórcze. Wyniki te pokrywają się z wynikami badań Kuśpit (2004), która dowiodła, że osoby o postawie twórczej posiadają wyższe kompetencje społeczne zapewniające efektywność działania w sytuacjach ekspozycji społecznej. Ponadto osoby o postawie twórczej i pośredniej posiadały wyższe kompetencje, w sytuacjach wymagających zachowań asertywnych, niż osoby o postawie odtwórczej. Strzałecki (1969) przytacza podobne wyniki swoich badań, gdzie osoby twórcze lepiej radziły sobie w sytuacjach wymagających asertywności. Ich nonkonformizm przejawiał się w niezależności od autorytetów i podejmowaniu działań wbrew presji społecznej. Podobne wyniki prezentują badania Bernackiej (2004), Kuśpit (2004) oraz Tychmanowicz (2009), gdzie badaczki dowodzą, że osoby twórcze lepiej radzą sobie w sytuacjach społecznych, a także są one bardziej asertywne niż osoby odtwórcze. Popek (2003) podaje, że osoby twórcze – konstruktywni nonkonformiści – są tolerancyjne wobec innych ludzi, i jednocześnie krytyczne w stosunku do otoczenia, co świadczy o asertywności.

Nie odnotowano natomiast istotnych różnic między grupami w zakresie kompetencji w sytuacjach intymnych. Badania Kuśpit (2004) dowodzą jednak, że takie różnice mogą występować. Badaczka zaznacza, że osoby odtwórcze lepiej sobie radzą w sytuacjach intymnych, które wymagają specyficznych kompetencji społecznych warunkujących efektywność w bliskich relacjach, niż osoby twórcze. O trudnościach w kontaktach interpersonalnych osób twórczych, zwłaszcza zajmujących się pracą naukową bądź będących artystami per se, donosi wiele badań, które skupiają się przede wszystkim na ich osobowościowych uwarunkowaniach (Feist, 1999).

Nasilenie postawy twórczej różnicuje również grupy pod względem stosowanego stylu zaradczego (H2). Wpływ postawy twórczej widoczny jest w zakresie stylu skoncentrowanego na zadaniu, emocjach i preferowaniu czynności zastępczych. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że osoby twórcze preferują styl radzenia sobie skoncentrowany na zadaniu dużo bardziej niż osoby o średnim poziomie twórczości czy osoby odtwórcze. Jest to zgodne z koncepcją Popka, według której osoby twórcze charakteryzuje dążenie do zmian i reorganizacji zastanego porządku. Ponadto niższe wyniki osób twórczych w skali radzenia skoncentrowanego na emocjach znajdują uzasadnienie w doniesieniach empirycznych podkreślających zdolność osób twórczych do akceptowania sytuacji konfliktowych oraz wysoką odporność psychiczną na stres i frustrację (Popek, 2003). Wyniki te korespondują także z badaniami Strzałeckiego (2003), według których osoby charakteryzujące się twórczym stylem zachowania posiadają umiejętność przewycięzania trudności i barier oraz podejmują działania zaradcze skoncentrowane na problemie. Dodatkowo, zaznaczyły się istotne różnice w stosowaniu stylu skoncentrowanego na emocjach pomiędzy osoby odtwórczymi a osobami o średnim nasileniu cech twórczych. Jednostki o średnim poziomie twórczości rzadziej niż odtwórcze korzystają w sytuacji stresu z radzenia sobie skupionego na emocjach.

Podsumowując, niniejsze badanie zwraca uwagę na zasadność włączania do analiz, obok osób o dużym nasileniu cech twórczych oraz osób odtwórczych, także tych, które charakteryzują się średnim poziomem twórczości. Nasilenie postawy twórczej istotnie różnicuje te trzy grupy badanych w zakresie kompetencji społecznych oraz stosowanych stylów radzenia sobie w sytuacjach stresowych. Co więcej, takie ujęcie problemu zdają się pełniej opisywać rzeczywistość. Może też być przydatne w dyskusji na temat zasadności prowadzenia treningów kreatywności. Przykładowo, nasze badania mówią o istotnych różnicach pomiędzy osobami o średnim poziomie twórczości a osobami odtwórczymi w zakresie kompetencji warunkujących efektywność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej czy wymagających asertywności. Co oznaczałoby, że efektywnym – a więc zwiększającym kompetencje społeczne – może być każdy trening kreatywności, który nawet nieznacznie zwiększy możliwości twórcze jednostki. Wymaga to jednak ścisłych badań.

Z całą pewnością badanie związku postawy twórczej z radzeniem sobie w sytuacjach społecznych oraz w sytuacjach stresogennych należy uzasadnić potrzebą poszukiwania coraz efektywniejszych zasobów psychologicznych, dzięki którym jednostka będzie w stanie realizować własny rozwój osobowy w aktualnym kontekście społecznym. Żyjemy w świecie, który stawia przed człowiekiem coraz większe oczekiwania wymagające nie tylko sprawności intelektualnych, lecz także odporności psychicznej oraz umiejętności społecznych i konstruktywnych strategii radzenia sobie z trudnościami i frustracją. Wśród psychologicznych determinant radzenia sobie z rzeczywistością społeczną oraz z sytuacjami stresowymi niewątpliwie ważne miejsce zajmuje postawa twórcza. Wyniki badań zaprezentowanych w niniejszym artykule potwierdzają sugestie wielu psychologów i pedagogów o potrzebie kształtowania postaw twórczych, zwłaszcza wśród młodego pokolenia. Dane empiryczne implikują tezę, że zachowania osoby z rozwiniętą kreatywnością będą efektywniejsze w sytuacjach ekspozycji społecznej oraz w sytuacjach wymagających asertywności niż u osób o postawie odtwórczej, zachowawczej. Ponadto osoby twórcze w sytuacjach trudnych będą dążyły do rozwiązania problemu, a nie jedynie skupiały się na emocjach i ucieczce w czynności zastępcze. A zatem konkludując, uformowanie osobowości zdolnej do radzenia sobie z czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi zagrażającymi rozwojowi jednostki wymaga wprowadzania projektów edukacyjnych i wychowawczych uwzględniających kształtowanie postawy twórczej.

BIBLIOGRAFIA

- Adamska, K. (1997). Mapa rzeczywistości społecznej indywidualisty i kolektywisty – badania empiryczne. *Przegląd Psychologiczny*, 40, 443-464.
- Bernacka, R. (2009). Cognitive and emotional-motivational discrepancies in the functioning of constructive and apparent non-conformists. W: S. Popek i in. (red.), *Psychologia twórczości – nowe horyzonty* (s. 176-182). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bernacka, R. (2004). Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu. W: S. Popek (red.), *Twórczość w teorii i praktyce* (s. 57-67). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Feist, G.J. (1999). The influence of personality on artistic and scientific creativity. W: R.J. Sternberg (red.), *Handbook of creativity* (s. 273-296). Cambridge University Press.
- Jurčová, M. (1999). Creativity and social competence of adolescents. *Studia Psychologica*, Slovak Academy of Sciences, 41, 193-202
- Kusá, D. (2000). Toward creativity as a potential for social competence. *Studia Psychologica*, Slovak Academy of Sciences, 42, 217-220.
- Kuśpit, M. (2004). Postawa twórcza a poziom kompetencji społecznych. W: S. Popek (red.), *Twórczość w teorii i praktyce* (s. 179-190). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Martindale, C. (1989). Personality, Situation, and Creativity. W: J.A. Glover, R.R. Ronning, C.R. Reynolds (red.), *Handbook of Creativity* (s. 211-232). New York: Plenum Press.
- Matczak, A. (2007). *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych KKS*. Warszawa: PTP.
- McCrae, R.R. (1987). Creativity, divergent thinking, and openness to experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 1258-1265.
- Oppenheimer, L. (1989). The nature of social action: social competence versus social conformism. W: B.H. Schneider, G. Attili, J. Nadel, R.P. Weissberg (red.), *Social competence in developmental perspective* (s. 41-69). Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.
- Popek, S. (2003). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Popek, S. (2000). *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Popek, S., Bernacka, R., Domański, C. (red.) (2009). *Psychologia twórczości – nowe horyzonty*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pufal-Struzik, I. (1996). Demand for stimulation in young people with different levels of creativity. *High Ability Studies*, 7, 145-150.
- Simonton, D.K. (2000). Creativity. Cognitive, personal, developmental, and social aspects. *American Psychologist*, 1, 151-158.
- Strelau, J., Jaworowska, A., Wrześniewski, K., Szczepaniak, P. (2007). *Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS. Podręcznik*. Warszawa: PTP.
- Strzałecki, A. (1969). *Wybrane zagadnienia psychologii twórczości*. Warszawa: PWN.
- Strzałecki, A. (2003). *Psychologia twórczości. Między tradycją a ponowoczesnością*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Tokarz, A. (2005). *Dynamika procesu twórczego*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Tychmanowicz, A. (2009). Orientacje społeczne a postawa twórcza. W: Stanisław Popek i in. (red.), *Psychologia twórczości – nowe horyzonty* (s. 128-135). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wysocka, I., Tokarz, A. (2009). Dwa typy samooceny a postawy twórcze i zachowania twórcze młodzieży liceum ogólnokształcącego, plastycznego i ekonomicznego. W: S. Popek i in. (red.), *Psychologia twórczości – nowe horyzonty* (s. 118-128). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Żuk, T. (1988). *Uzdolnienie twórcze a osobowość*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.